

TÜRK

2025, Yıl/Year: 13, Sayı/Issue: 41, ISSN: 2147-8872

TÜRK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / Date of Received: 23.04.2025

Kabul Tarihi / Date of Accepted: 01.07.2025

Sayfa / Page: 78-99

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / Writer:

Dr. Feyhan RUŞİD

Üsküp Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, Kuzey Makedonya

fevhan_ru@windowslive.com

ÜSKÜP TÜRKÜLERİNİN SINIFLANDIRILMASI VE KÜLTÜR UNSURLARI*

Öz

Üsküp'te yaşayan Türk topluluğu tarihi çok eskilere dayanan kültürel bir mozaik içerisinde varlığını sürdürmektedir. Bu mozağının ana ögesi Osmanlı döneminde oluşan sosyal ve kültürel dokulardan oluşmaktadır. Multi etnik bir ortamda söz konusu kültürel unsurların muhafaza edilip gelecek nesillere aktarılması beraberinde birtakım zorlukları da getirmektedir. Bu bağlamda dil, din, tarih, sanat gibi dalların arasında milli kimliğin yaşatılmasında sözlü Türk halk edebiyatı önemli bir etken olarak devreye girmektedir. Türk halk edebiyatı ürünleri geçmişle gelecek arasında bir bağ oluşturup toplumun yaşam tarzını, düşünce dünyasını, yaşanmışlıklarını kısacası Türk toplumuna ait değerlerin canlı tutulmasını sağlamaktadır. Sözlü halk edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yere sahip olan türküler, ezgilerle söylenmiş Türk toplumun tarihsel ve kültürel değerlerin günümüze kadar ulaşmasına yardımcı olmuştur. Üsküp türkülerini Türk toplumunun duygu ve düşüncelerini, sosyal hayatı, tarihsel geçmişi, aşkı, coşkuyu, ayrılık ve hasreti en iyi şekilde ifade eden bir tür olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel mirasın taşıyıcısı olan türküler toplumun var olma mücadelesine ışık tutar niteliktedir. Çalışmada, K. Makedonya'da Türkler tarafından söylenen Üsküp türkülerini sınıflandırılıp mevcut kültür unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Üsküp, türküler, kültür unsurları.

- Makalede değerlendirilen türkü metinleri "Üsküp'teki Türklerin Somut Olmayan Kültürel Mirası" isimli doktora tezinden alınmıştır. Ruşid, F. (2022) Üsküp'teki Türklerin Somut Olmayan Kültürel Mirası, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

CLASSIFICATION OF SKOPJE FOLK SONGS AND CULTURAL ELEMENTS

Abstract

The Turkish community living in Skopje continues its existence within a cultural mosaic that dates back to ancient times. The main element of this mosaic consists of social and cultural textures formed during the Ottoman period. Preserving these cultural elements in a multi-ethnic environment and transferring them to future generations brings with it certain difficulties. In this context, oral Turkish folk literature comes into play as an important factor in keeping the national identity alive among branches such as language, religion, history and art. Turkish folk literature products create a link between the past and the future and ensure that the society's lifestyle, world of thought, experiences, in short, the values of Turkish society are kept alive. Folk songs, which have an important place among oral folk literature products, have helped the historical and cultural values of Turkish society, sung with melodies, to reach the present day. Skopje folk songs are a genre that best expresses the feelings and thoughts of the Turkish society, social life, historical past, love, enthusiasm, separation and longing. Folk songs, which are the carriers of cultural heritage, shed light on the struggle of the society for existence. In the study, Skopje folk songs sung by the Turks in Northern Macedonia were classified and an attempt was made to identify the existing cultural elements.

Key words: Skopje, folk songs, cultural elements.

1. Giriş

Sözlü halk edebiyatının en yaygın nazım türlerinden biri olan türkülerin bir terim veya kavram olarak ortak bir tanımın elde edilmesine rağmen araştırmacılar tarafından kelimenin kavramı, anlamı, yapısı ve içeriği hakkında birtakım görüşler ortaya konmaya devam edilmiştir.

Türkü, Türk halk şiirinin en eski türlerinden biridir. Rıza Nur, türküden ilk kez XV. yüzyılda Ali Şir Nevâî'nin Mîzan-ül-Evzân'ında söz edildiğini belirtmektedir. Buna karşılık, Mahmut Ragıp Gazimihal, ilk türkü örneklerine XV. yüzyılda Horasan'da rastlandığını ifade etmektedir (Hasan, 2008: 9).

“Türkü” kavramı TDK sözlüğünde “Hece ölçüsüyle yazılmış ve halk ezgileriyle bestelenmiş manzume” şeklinde tanımlanmaktadır (Web 1, Erişim tarihi: 03.05.2021).

Hamdi Hasan'ın Makedonya Türklerince Söylenen Türküler isimli kitabında türkü kelimesinin kavramı ile ilgili görüşler yer almaktadır: “Kavram olarak türkü, Türk kelimesinden meydana gelmiş bir türevidir. Türk kelimesinin sonuna “î” nispet ekinin ulanmasıyla “türkî” olan bu kelime daha sonra ses uyumuna uyarak bugünkü “türkü” şekline dönüşmüştür. Fuad Köprülü'nün görüşüne göre “türkü, Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkısı” anlamına gelmektedir ki, “varsayı, türkmani gibi türkü de eski yıllardan yani millî kültürden doğmakla beraber, yabancı kültürlerle karşılaşılacak yörelerde toplumun kendi duygularını saz ve sözle ifade ettiği şiirin nağmeli adıdır.” (Hasan, 2008: 7).

Şükür Elçin de Batı Türklerinin, Türk kelimesinden doğan ve Türklere mahsus ezgi (melodi) manasına gelen “türkü” yü kullandıklarını ifade etmektedir (Elçin, 2004: 195).

M. Öcal Oğuz, halk şiirinde tür ve şekil konusunu işlediği bir çalışmada “türkü” ile ilgili şunları dile getirmiştir: *“Anonim” halk şiirleri arasında yer alan “türkü”yü ele aldığımız zaman kafiye örgüsü, nazım birimi, vezin ve hacim gibi “dış” unsurlar bakımından belirli bir şekilde karşılaşmamaktayız. Aynı şekilde türkülerde türlerin belirlenmesinde bir ölçü olarak kullandığımız “konu” ve “ezgi” beraberliği de yoktur. Bu bakımdan “türkü”nün de “Türkmani”, “Varsağı”, “Bayatı”, “Şarkı” kelimeleriyle birlikte değerlendirilip izahının yapılması kaçınılmaz olacaktır. Bize göre “türkü” “Türklere mahsus ezgiler” olup, bir nazını şekli veya türünün adı değildir.”* (Oğuz vd., 2014: 246).

P. N. Boratav 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı isimli kitabında, Türkiye’nin sözlü geleneğinde bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her türünü göstermek için en çok kullanılan ismin “türkü” olduğunu öne sürmektedir. Türkünün tasnifini ise şu şekilde yapmaktadır: *“Düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiye koşulmuş olarak söylenen şiirler diye tanımlıyoruz.”* (Boratav, 1969: 163).

Elçin’in, türkülerin özünü musikinin temsil ettiğini, musikîsiz güftenin düşünilemeyeceğini (Elçin, 2004: 195) ile Boratav’ın, *“biçimi ne olursa olsun bir türküyü belirleyen her şeyden önce onun ezgisidir.”* (Boratav, 1969: 171) ifadesinden ve yukarıda verilen tanımlardan, türkülerdeki en önemli unsurun ezginin olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Kosova ve Kıbrıs’ta “türkü” kelimesi kullanılırken diğer Türk boylarında farklı isimlerin kullanıldığı görülmektedir. Azerbaycan Türklerinde; *“mahni”*, Başkurt Türklerinde; *“halk yırı”*, Kazak Türklerinde; *“türki”* veya *“türik halık ani”* Kırgız Türklerinde; *“eldik ir”* veya *“türkü”*, Özbek Türklerinde; *“türki”* veya *“halk koşığı”*, Tatar Türklerinde; *“halk cırı”*, Türkmen Türklerinde; *“halk aydımı”*, Uygur Türklerinde; *“nahşa”* veya *“koça nahşisi”* gibi isimler türkü kelimesinin yerini almaktadır (Bingöl, 2013: 43).

Boratav türkülerin, bölge ve konulara has özellikler veya ezgi ve sözlerin çeşitlenmesine göre *“şarkı”, “deyiş”, “deme”, “hava”, “ninni”, “ağıt”* gibi isimlerle adlandırıldığını belirtmektedir (Boratav, 1969: 162).

2. Yöntem ve Materyal

Araştırmamızın temel konusunu oluşturan Üsküp türküler, Üsküp yöresinde yaşayan Türkler tarafından söylenen duygu ve düşünceleri ile yaşayış tarzını kapsamaktadır. Türkülerin değerlendirilmesiyle birlikte Üsküp Türklerine ait kültürel unsurların belirlenmesi sağlanacaktır. Üsküp türkülerinin şekil ve konu bakımından sınıflandırılması, kültürel unsurların belirlenip tahlil edilmesi üzere üç kaynaktan yararlanılmıştır. K. Makedonya genelinde derleme yapan Prof. Dr. Hamdi Hasan’ın *Makedonya Türklerince Söylenen Türküler* adlı kitabı; Nimetullah Hafız’ın *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri* kitabı ile Aluş Nuş’un *Rumeli Türküleri* isimli kitabında bulunan Üsküp türküler incelenmiştir. İnceleme esnasında kimi türkülerdeki kelimenin yerel ağız özellikleri dikkate alınmaksızın yazıya geçirildiği kiminin ize ağız özellikleri ile aktarıldığı

görölmüştür. Dolayısıyla türkülerin çoğu yerel ağızla söylenmesinin yanı sıra Türkiye Türkçesi ile söylenen türkülere de rastlanmıştır. Bu nedenle, çalışmada dil özelliklerine kısmen değinilip ana konumuz olan türkülerin sınıflandırılıp kültürel unsurların belirlenmesine odaklanılmıştır.

3. Üsküp Türkülerinin Sınıflandırılması

3.1. Şekil Bakımından Üsküp Türküleri

Makedonya ile Türkiye'deki türküleri arasında şekil bakımından büyük benzerlikler bulunmaktadır. Makedonya ile diğer Türk topluluklarının örnekleri arasındaki ortak özellik, onların koşma ve mânî biçimindeki söylenebilmesinden kaynaklanmaktadır. “*Koşmalar dört dizelik bentlerden oluşan nazım parçalarıdır. İlk bendin ikinci ve dördüncü dizesi kafiyeli, diğer bentlerin dördüncü dizeleri, birinci bendin 2. ve 4. dizeleriyle kafiyelidir. Koşmanın kafiye düzeni şu şekildedir: abcb/ dddb/ eeeb/ veya abab/ cccb/ dddb/ ya da aaab/ cccb/ dddb. Koşmalar hece vezninin (6+5 veya 4+4+3) 11'li kalıbıyla yazılmışlardır*” (Hasan, 2008: 11).

Boratav türküleri, şekil ve kafiyelerine dayanarak *düzenli* ve *düzensiz* olmak üzere iki grupta değerlendirmektedir (Hasan, 2008: 13). Çalışman asıl konusu olan Üsküp türküleri Boratav'ın değerlendirilmesi baz alınarak incelendiğinde Üsküp türkülerinin çoğu şekil bakımından düzenli türkülerden oluşmaktadır. Üsküp türküleri, bentlerindeki dize sayısına dayanarak bentleri dört dizelik, üç dizelik, iki dizelik, beş dizelik türküleri yanı sıra düzensiz türküleri ile mani biçiminde olan türküleri ve diyaloglu türküleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.1 Düzenli Türküleri

3.1.1.1. Bentleri Dört Dizeden Oluşan Türküleri

Bentleri dört dizeden oluşan türküleri, düzenli türküleri içinde sayıca en yoğun olan türkülerdir. Bunların arasında bentleri dört dizeden ancak nakarat kısımları farklı dizeden oluşan türkü örneklerinde de rastlanmaktadır. Üsküp türküleri içinde *Âşığın Türküsi*, *Dertlinin Türküsi*, *Elâ Gözlerin Gördüğüm*, *Hep Güzeller*, *İlk Yaz Olur*, *Kar Yağar Alçaklardan*, *Mor Menekşe Boyun Eğmiş*, *Sabah Sabah Beyim Çıkmış*, *Serova Kızları*, *Üsküp Gelini*, *Üsküp Kızı*, *Varın Sorun Babasına*, *Leskofça'da Asker Hamza*, *Bir Evler Yaptırdım*, *Bulut Gelir*, *Dilber Hüseyin*, *Sabah Yeli*, *Ötme Bülbül*, *Trabzana'ya Vardın Mı*, *Yâr Sabah Olsun*, *Alın Kızlar Postekiği*, *Gelin Kızlar Tulumbada Bir Su İçelim*, *Giy Kapudi Gelin Anım*, *Yürü Dilber Yürü* isimli türküleri bentleri dört dizeden oluşmaktadır.

“*Dertlinin Türküsi*” ve “*Karavanlar Çalıyor*” türküleri bentleri dört, nakaratları ise iki dizeden oluşmaktadır.

Ben da binmem kara kara atlara

Derdimi sülesam yeşil otlara

Anam yok ki derdimi katlıyam

Naile'm dünyada yâr olmaz mi

Aman ay nice anam anam garip anam

Üstüme yâr sevmiş anam buna ben hiç dayanmam (Hasan, 2008: 127)

Dört bentli türküleri arasında yer alan “*Hep Güzeller*” ile “*Üsküp Gelini*” türkülerinin bentleri ile nakaratları dört dizeden oluşmaktadır.

*Ah hep güzeller aller giymiş
Ben de giysem kareler
Ah yüreğimde vardır benim
Vardır türlü yâreler*

Lokman gelse o bulamaz

Bu derdime çareler

A dilber aşkın pek fena imiş

Beni mecnun eyledi (Hasan, 2008: 153)

“Şadırvan Olsam” Akayım türküsü ise dördüncü dizeleri genişleyip nakarata dönüşmüş türküler arasında yerini almaktadır.

Şadırvan olsam akayım

Daim yollara bakayım

Sinem dağları yakayım aman

Yakacak ben mi bulundum

Hem hasretlik hem gurbetlik

Çekecek ben mi bulundum (Hasan, 2008: 277)

Koşma şeklinde düzenlenen türküler arasında “Bir Evler Yaptırdım” türküsünü örnek olarak verebiliriz.

Bir evler yaptırdım sazdan samandan

İçine girilmez tozdan dumandan

Bir pınar kazdırdım urgan yetişmez

Sağuktur sulari bir tas içilmez

Bir evler yaptırdım Vardar’a karşı

Giyindim kuşandım akşama karşı

Bir yüzük yaptırdım olmaz (elmaz) taşından

Değil miyim be efendim güzeller başı. (Hasan, 2008: 107)

Son dizenin her bentte tekrarlanıp nakaratın yerini alan türküler arasında “İlk Yaz Olur”, “Bulut Gelir”, “Sabah Yeli” “Ben Mi Dedim” isimli türküler karşımıza çıkmaktadır.

İlk yaz olur aman açar badem çiçeği

Ah kış olunca püsküllendir saçığı

Nasıl kıydın ak gerdana bıçağı

Ah ben kıyamam pek canım sevdi seni (Hasan, 2008: 159)

3.1.1.2. Bentleri Üç Dizeden Oluşan Türküler

Üsküp türküleri arasında üç dizeden oluşan türküler de yukarıdaki türküler gibi sayıları oldukça kabarıktır. Üç dizeli bentlerden oluşan türküler arasında *Ah Ne Bakarsın Hayin Hayin*, *Bindim Aşkın Gemisine*, *Kızım Seni*, *Simitçiler Satar Simidi*, *Yeşil Çimen Yerde Biter*, *Kaldır Dağlar*, *Yıldız Dağı*, *Turnanın Türküsü*, *Beni Vurdular*, *Mendilimin Aman Uci* isimli türküler yerini almaktadır. Söz konusu türküler yine bent ve nakarat kısmındaki dize sayısına göre aralarında farklılık göstermektedir.

“Kızım Seni” isimli türkünün bentleri üç nakaratı bir dizeden oluşan türküler arasında yer almaktadır.

Kızım seni aman bin gazayle sevmişim ah

Sevmişim da sana gönül aman vermişim ah güzel vermişim

Bunun sonu aman ayrılıktır bilmişim ah

Ayleme güzelim gülmeyesin aman bir zaman ah yârim çok zaman (Hasan, 2008: 182-183)

Bentleri üç nakaratı iki dizeden oluşan türküler olarak “*Ah Ne Bakarsın Hayin Hayin*”, “*Bindim Aşkın Gemisine*”, “*Simitçiler Satar Simidi*”, “*Yeşil Çimen Yerde Biter*”, “*Kaldır Dağlar*”, “*Yıldız Dağı*”, “*Beni Vurdular*”, “*Mendilimin Aman Uci*” isimli türküler karşımıza çıkmaktadır.

Ah ne bakarsın hayin hayin yüzüme aman aman

Ben mail oldum gül yüzünün rengine aşnam rengine

Ah gör ne yâre açtın dertli gönlüme aman aman

Kıyma be aşnam bana yazık değil mi aşnam değil mi

Ah çek hançerin akıt benim kanımı aşnam kanımı (Hasan, 2008: 79)

Bentleri üç nakaratı dört dizeden oluşan türküler *Turnanın Türküsü*,

Saadi var beş liralık

Kendisi etmes beş paralık

Ben yanında beş bin liralık

Yandım yâre

Bana bir çare

Lâyik miyim

Ben bu ihtiyâre (Hasan, 2008: 308-309)

3.1.1.2. Bentleri İki Dizeden Oluşan Türküler

Üsküp türküleri arasında bentleri iki dizeden oluşan türkülerin sayısı diğer türlere kıyasen oldukça azdır. Bu özelliğe sahip sadece “*İki Kumri Gelmiş Ütüşür*” ile “*Es Deli Rüzgar*” adlı türküler karşımıza çıkmaktadır.

İki kumri gelmiş ütüşür

Gelin ile güvegi gürüşür

İki kumri gelmiş bugday arar

Güvegi anımını soydan arar

Art kapidan anım yel gelir

Güvegiden anıma deste deste gül gelir. (Hasan, 2008: 387)

Bentleri de nakaratları da iki dizeden oluşan türküler *Es Deli Rüzgâr*,

Sabah sabah beyim çıkmış küskün küsküne

Kalem almış yazi yazar müşkül müşküle

Es deli rüzgâr es sen o yârimi uyandır

Ben kıyamadım ter günlümü sen uyandır sen kaldır (Hasan, 2008: 136-137)

İki dizeli bentlerden oluşan türküler arasında nakaratsız türkü örnekleri de mevcuttur. Nakaratsız olan iki dizeli türkülerden *Alın Kızlar Postekiye* ile *Şişova Deresi II* örnek olarak gösterebiliriz.

Gelin kızlar tulumbada bir su içelim

Düğünümüz olacak ruba biçelim

Rubalari günderdik terziye

Süsletsin düzeltsin gidırsın bize. (Hasan, 2008: 385)

3.1.1.2. Bentleri Beş Dizeden Oluşan Türküler

Ad Etmişim Vad Etmişim türküsünün bentlerinin beş dizeden oluşmaktadır.

Ad etmişim vad etmişim gelin olamam

Ben gelin olursem gelinlik gimem

Ben gelin olursem anacığım paytona binmem

Paytona biner isem anacığım orada inmem

Orada iner isem anacığım gerdege girmem. (Hasan, 2008: 370)

Ne Giyersin Mor Mintanı türküsünün son dizesi nakarat özelliği taşıdığı görülmektedir.

Ne geçersin hayın hayın yanımdan

Usandırdın beni tatlı canımdan

Çek hançeri al bir avuç kanımdan

Ama aman haşnam gel bana

Yazık değil mi pašam aman değil mi. (Nuş, 1988: 207)

Ceviz İdim türküsünün ise son iki dizesi nakarat özelliğindedir.

Ceviz idim kopardılar dalımdan

Cahil idim ayırdılar yârimden

Ben korkarım ayrılmaktan ölümden

Söyle doktor söyle ölecek miyim

Ölmeden yârimi göreceğ miyim. (Nuş, 1988: 79)

3.1.2. Düzensiz Türküler

Derlenmiş olan Üsküp türkülleri arasında hece ölçüsü olduğu kadar kafiye açısından da farklılık gösteren türküllere rastlamaktayız. Söz konusu türküler Türk halk şiirinin geleneksel yapısından farklı olup metinlerin bentlere ayrılmadığı görülmektedir. Sayıları az olmakla birlikte örnek olarak *Manastir'den Ağam Sen Evlisin*, *Ötme Bülbül Ötme*, *Ey Gazılar* ve *Bir Evler Yaptırdım* isimli türkülleri verebiliriz.

Manastir'den ağam sen evlisin

Kanlı kulelerde sen yerlisin

Açtım bahçe kapısını meyvam oturmuş

Eğildim baktım yüzüne ağam sandım ay doğmuş

Ağziyle burnuyla kendine uymuş

Bir bir saydım ağam yedi yıl olmuş

Askere gidenlar ağam sılaye gelmiş

Aman felek üç evlâdım var onlara kıyma. (Hasan, 2008: 261)

Ötme Bülbul Ötme türksündeki bentler ayrılmamış.

Ötme bülbul ötme

Bagrım taş oldi

Sürdüğüm sefalar

Eyal düş oldi

Ko ben derdımle yanayım

Dostlarım yanmasın. (Hasan, 2008: 360)

Ey Gazılar

Yol gürüندی aman aman

Var selam eyle

Kümüür güzüm

Yine garip sineme

Altım çamur

Üstüm yağmur aman aman (İlimsever ve Ağanoğlu, 2010: 74).

Düzensiz türküler arasında koşma türü ve 11'li hece ölçüsüyle söylenmiş mâni karışımından veya son dizeleri kafiyesiz olan koima türünden meydana gelen *Bir Evler Yaptırdım* türkü örneği teşkil etmektedir.

Bir evler yaptırdım sazdan samandan

İçine girilmez tozdan dumandan

Bir pınar kazdırdım urgan yetişmez

Sağuktur suları bir tas içilmez

Bir evler yaptırdım Vardar'a karşı

Giyindim kuşandım akşama karşı

Bir yüzük yaptırdım olmaz (elmaz) taşından

Değil miyim be efendim güzeller başı. (Hasan, 2008: 107)

3.1.2. Diyaloglu Türküler

İki kişi arasında geçen diyalogları kapsayan türkü örneği olarak *Ne Sorarsın Nereliyim* örneğini verebiliriz. Bu türküde şah kızının bir erkeğe olan karşılıksız aşkını anlatmaktadır. Kızın aşkına karşılık vermeyen erkeğin başka bir kızı sevdiği, kızın hiçbir isteğini kabul etmediği diyaloglar şeklinde anlatılmıştır. Şah kızının her şeye razı olduğu türkünün sonunda belirtilmiştir. Söz konusu türkü aşağıdaki gibidir:

Kız:

Ne sorarsın nereliyim

Ben da bir şah evladiyim

Erkek:

Çekil kız karşımdan

Ben almam seni

*Atının nalı yoktur
Ardında çili yoktur
Çekil kız karşımdan
Ben almam seni*

Kız:

*Atına nal ben vereyim
Ardına ben çil biçeyim
On gicelik yeme vereyim
Al beni da sar*

Erkek:

*Kara karga bülbül olmaz
El yari bana yar olmaz
Mamure gibi kız bulunmaz
Çekil kız karşımdan
Ben almam seni.*

Kız:

*Bahçenizde ak gül yok mu
Kalbinde merhamet yok mu
Bir yığide iki kız çok mu
Onu da al beni da sar. (Hafız, 1989: 126)*

3.2 Konuları Bakımından Üsküp Türküleri

Makedonya’da söylenen türküler içerik açısından oldukça zengin bir yelpazeyi oluşturmakta ve canlılığını halen muhafaza etmektedir. Türküler üzerine araştırma yapan Türk halk bilimi ve edebiyatçıların türküler konuları bakımından yapmış oldukları sınıflandırmalara yer vermek gerekmektedir. Konuları bakımından yapılan en önemli tasnifler arasında P.N. Boratav ve Hikmet Dizdaroğlu ile Makedonya’da derlenen türkülerin tasnifini yapan Hamdi Hasan’ın sınıflandırmasına yer verilecektir.

P.N. Boratav türküler, içerikleri ile kullanıldıkları yerler ve gördükleri vazifeler göz önünde tutularak iki gruba ayırmaktadır: Boratav’a göre türküler:

1. Lirik Türküler

- a) Ninniler
- b) Aşk Türküleri
- c) Gurbet Türküleri, Askerlik Türküleri, Hapishane Türküleri
- d) Ağutlar
- e) Çeşitli Başkaca Duyguluk Konular Üzerine Türküler
- 2. Taşlama, Yergi ve Güldürü Türküleri
- 3. Anlatı Türküleri
- a) Efsane Konulu Türküler
- b) Bölgelere ya da Bireylere Özgü Konuları Olan Türküler.”

Kullanıldıkları yerlere göre türküler:

4. İş Türküleri

5. Tören Türküleri

a) Bayram Türküleri

b) Düğün Türküleri

c) Dinlik ve Mezheplik Törenlere Değın Türküler

ç) Ağıt Töreninde Söylenen Türküler

6. Oyun ve Dans Türküleri

a) Çocuk Oyunlarında Söylenenler

b) Büyüklerin Oyunlarında Söylenenler.” (Boratav, 1969: 163-164).

Hikmet Dizdaroğlu, türkülerini şu şekilde tasnif etmektedir:

“1. Ninniler ve Çocuk Türküleri

2. Doğa Üzerine Türküler

3. Aşk Türküleri

4. Kahramanlık Türküleri

5. Askerlik Türküleri

6. Tören Türküleri

7. Eşkıya Türküleri

8. Acıklı Olaylarla İlgili Türküler

9. Güldürücü Türküler

10. Karşılıklı Türküler

11. Oyun Türküleri

12. Ölüm Türküleri” (Hasan, 2008: 23).

Hamdi Hasan, Türkiye ile Makedonya türkülerini arasında, yeni ortamda ortaya çıkan özel sosyal yaşamdan kaynaklanan birtakım farklılıkların olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı Makedonya’da söylenen türküler ayrı bir sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur. Hasan, türkülerini şu şekilde tasnif etmektedir:

1. “Ninniler

2. Aşk Türküleri

3. Ayrılık Türküleri

a) Askerlik Türküleri

b) Gurbet Türküleri

c) Ayrılık Nedeni Belli Olmayan Türküler

4. Tarihî Konularla İlgili Türküler

5. Yergi Türküleri

6. Eşkıya Türküleri

7. Hapishane Türküleri

8. Ağıtlar

9. Düğün Türküleri

10. Bayram ve Çeşitli Dinî İnançlarla İlgili Türküler

11. Değişik Duyguları Dile Getiren Konular Üzerine Söylenen Türküler

12. Mülemmalar ve İki Dilli Türküler.” (Hasan, 2008: 23-24).

Türküler, Türklerin yaşadığı her bölgede olduğu gibi Balkanlarda da özellikle Makedonya’da, toplumun duygu ve düşüncelerini dile getirerek millî ve manevi açıdan Türk kültürüne katkı sağlamıştır. Balkan Savaşları’nın ardından yazılı halk edebiyatı bir duraksama dönemine girdiğinden folklorik ürünlerin sözlü gelenekte canlı tutulup yaşatılması bir hayli önem taşımaktadır. Birçok etnik grubun bulunduğu bu bölgede türküler sadece Türklerin değil, zamanla Makedon ve Arnavutların da kültüründe yerini almıştır. Yapılan araştırma sonucunda Üsküp yöresine ait birbirinden farklı konulardan oluşan 61 türkü tespit edilmiştir. Türkülerin sınıflandırılması ile türkülerdeki kültür unsurlarının değerlendirilmesi bu türküler üzerinde yapılmıştır.

4. Üsküp Türkülerinde Kültürel Unsurlar

Bu çalışma, Üsküp türkülerinde yer alan kültürel unsurları tespit etmeyi amaç edinmektedir. Dolayısıyla, türkülerde yer alan unsurların tasnifi *kıyafet, renk, alet/eşya isimleri, sevgilinin güzellik unsurları, yer isimleri, mesken ve mimari yapılar, kişi isimleri, lâkap ve unvanlar, meslek isimleri, akrabalık isimleri, hayvan isimleri, bitki, ağaç, çiçek isimleri, gök cisimleri, coğrafi şekiller, yiyecek isimleri, maden isimleri, para birimi, sayı / miktar belirten isimler, zaman belirten isimler, yön isimleri, organ isimleri, hastalık isimleri, dini isimler / unsurlar, atasözleri, deyimler, özdeyişler, söz sanatları, yöresel kelime kullanımı / yerel söyleyişler, hitap ve ünlem belirten sözcükler, yabancı kelime kullanımı* başlıkları altında ele alınmıştır. Bunun yanı sıra birtakım ağız özelliklerinin gösterilmesi amacıyla *hece düşmesi, ünlü türeme, hece kaynaşması* gibi durumlar da örneklerle gösterilmiştir. Türkülerde tespit edilen kültür unsurlarının geçtiği türkü isimleri sadece başlıkların ilk harfleri verilerek gösterilmiştir. Türkü isimleri çalışmanın sonunda kısaltmalarıyla birlikte verilmiştir.

4.1. Kıyafet İsimleri

Bu başlık altında, Üsküp türkülerinde geçen kıyafet isimlerine yer verilerek Üsküp Türklerinin kullanmış olduğu isimler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Örneklerde geçen “ruba”¹ ve “kaput”² yabancı kökenli kelimelerin günümüzde de aynı canlılıkta kullanılması dikkat çekicidir.

“**Mendilimin** aman uci düğüm” (MAU.), “Ne giyersin mor **mintanı** her güne” (NGMM.), “İşledim aşk **teliiyle** ipek **oya**” (EGG.), “**Nalın**lar koyacak, Belin kırılacak.” (KGŞ.), “Varayım da tarazbuluz **kuşak** alayım alayım” (EDR.), “Aşk dediğim bir ateşten **gömlektir** hey” (BMD.), “Bir **yüzük** yaptırdım olmaz (elmaz) taşından” (BEY.), “Güneş vurmuş **elmaz yüzük** taşına” (Cİ.), “Kulağında **elmaz küpe**” (BG.), “**Saadi** var beş liralık” (TT.), “Ben gelin olursam **gelinlik** gimem” (AEVE.), “Düğünümüz olacak **ruba** biçelim” (GKTBSİ.), “Giy **kapudi** gelin anım” (GKGA.), “**Nalınım** kayacak” (KG.).

¹ ruba: is. İt. esk. Giysi, <https://sozluk.gov.tr/>

² kaput: is. Fr. Asker paltosu, <https://sozluk.gov.tr/>

4.2. Renk İsimleri

Renk isimlerinin yer aldığı bu başlıkta, kara – siyah; ak – beyaz; kırmızı – al eş anlamlı kelimelerin kullanıldığı ve diğer renklerin yanı sıra kara ve beyaz renginin türkülerde yoğunlukta olduğu gözlenmiştir.

“Benzetmişim **al** yanağının rengine” (NGMM.), “**Al** yanağı **kara** benli a a a” (ÜK.), “**Al** topuklu **beyaz** kızlar” (VO.), “Hünkar kızı sen **aller** giy aman, Ben **kırmızı**.” (EK.), “**Beyaz** tenli narin elli” (ÜK.), “Aç **beyaz** güksünü” (YDY.), “Derdimi sülesam **yeşil** otlara” (Cİ.), “**Yeşil** çimen yerde biter” (YÇYB.), “**Yeşil** çimen yaza benzer” (YÇYB.), “Ah **yeşillik**te otururken” (BV.), “Mendilimin aman uci **pembe**, Mendilimin aman uci **sarı**” (MAU.), “Ah ne giyersin **mor** cepkenin her güne aman aman” (ANBHH.), “Ah **mor** menekşem” (MM.), “**Mor** menekşe boyun eğmiş” (MMBE.), “Alçağında **mor** sümbüllü bağın var” (YD.), “Ben da binmem **kara kara** atlara” (DT.), “**Kara** karga bülbül olmaz” (NSN.), “**Kara** kaşlı **kara** gözlü” (ÜK.), “Benim yârim **kara** gözlü” (VO.), “Güzi kaşı **kara**” (LAH.), “Nasıl kıydın **ak** gerdana bıçağı” (İYO.), “Bahçenizde **ak** gül yok mu” (NSN.), “**Ak** âşık seven sarhoş olur” (YÇYB.).

4.3. Alet/Eşya İsimleri

Türkülerde geçen alet/eşya isimleri bu başlık altında değerlendirilirken isimlerdeki ünlü/ünsüz değişmesi veya ünsüz yumuşaması gibi birtakım gramer farklılıklarının haricinde Türkiye Türkçesinde farklı söylenen herhangi bir alet/eşya ismine rastlanmamıştır.

“Ah sağ yanıma vurdi da **bıçak**” (BV.), “Sol yanımdan burdu **bıçak**” (MAU.), “Sağuktur suları bir **tas** içilmez” (BEY.), “Art **kapıdan** anım yel gelir” (İKGÜ.), “Açtım bahçe **kapısını** meyvam oturmuş” (MASE.), “**Urgan** çekerim **urgan**” (TVM.), “Ben gelin olursem anacığım **paytona** binmem, **Paytona** biner isem anacığım orada inmem” (AEVE.), “Üstümüze pullu **yorgan**” (TVM.), “Başım **yastık**tadır kulağım seste” (ÖB.), “**Yastık** getirin” (ŞB.), “Alın kızlar **posteki**yi oturalım bağdaş” (AKP.), “**Kalem** almış yazı yazar müşkül müşküle” (EDR.), “Yüksek **çardak**lara” (KG.), “**Kaval** sesi inliyor” (ABG.), “Çek **hançeri** al bir avuç kanımdan” (NGMM.), “Ah ne giyersin **mor cepken**in her güne aman aman” (ANBHH.), “Yedi **kese** akçe verdiler” (GGT.), “Altın **saat** es mi tutar” (KÇ.), “Toplayalım birer **sepet** üzüm” (KG.), “Kar yağar **kürek** ister” (KYA.), “Akşam akşam yandıralım **mumları**” (SSBÇ.), “Belinde elinde altın **terazi**” (SSS.), “Çelik **pala** pas mi tutar” (KÇ.), “Sakali var **torba** gibi” (TT.), “Ah sol yanıma vurdi **kurşum**” (BV.), “**Kilidini** kırsaler” (KYA.), “Sularda titrerken **sandallar** o akşam” (EGG.), “Eczanenin **şişeleri** parlıyor” (Cİ.), “Gelin kızlar **tulumbada** bir su içelim” (GKTBSİ.), “Elinde altın **dividi**” (SSS.).

4.4. Sevgilinin Güzellik Unsurları

Sevgilinin ana konu olarak işlendiği bu başlık altında, sevgilinin güzelliği birbirinden farklı sıfatlarla tasvir edilmiştir. Bu bağlamda güzellik unsurları olarak sevgilinin fiziksel görünümü, narin, endamlı ve cilveli oluşundan bahsedildiği gibi özellikle sevgilinin esmer olması yörede “güzel” olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

“**Kümür** güzlüm” (EG.), “O **ince belinden**, O **nazik elinden**” (KG.), “**Kıvrak belli**” “Beyaz tenli **narin elli**, **Al yanağı** **kara benli**, **Kara kaşlı kara gözlü**, **Yüce endam parlak yüzlü**, **Şakrak**

gülüş” (ÜK.), “Ben mail oldum **gül yüzünün** rengine aşnam rengine, Ah ben yanmışım **gül yüzünün** rengine aşnam rengine” (ANBHH.), “**Gül fidana** benzetmişler aman, Senin **selvi boyunu**” (AH.), “Ah dilber açmış **gül göğsünü**” (HG.), “**Sürmeli gelin, Cilveli gelin**” (ÜG.), “Girdim yârın bahçesine aman **gözleri filcan** gibi, Gerdanında üç beni var **tanesi mercan** gibi” (BAG.), “**Aç beyaz güksünü**” (YDY.), “**Güzi kaşı kara**” (LAH.), “Göster yârın **cemalini**” (GGT.), “Çatmış **çatma kaşını** aman” (AH.), “Uyan ey **gözleri mestan** efendim sen uyan” (YSO.), “Yerden bitişen **filize** benzettim **boyunu**” (YVB.), “Serova’nın kızları, Hepisi **dilber**” (SK.), “**Tatlı dili** var yığidi sarmak için beyim” (YVB.), “**Al topuklu beyaz kızlar**” (VO.).

4.5. Yer İsimleri

Üsküp türkülerinde şehir, dağ, dere, nehir, mahalle gibi yer isimlerinin sıkça kullanıldığı ayrıca türkülerin bir kısmında oralarda geçen hikâyelerden de söz edildiği görülmektedir.

“Yandi **Kumanova**, Tutuşti **Preşova**, **Üsküp**’ün içinde” (KGŞ.), “Durmak olmaz **Alebistan**” (GGT.), “Oh **İzmir** kışlasında” (SY.), “**Şişova Deresi**” (ŞD.), “**Trabzana**’ya vardın mı” (TVM.), “**Yıldız Dağı**” (YD.), “**Manastir**’den ağam sen evlisin” (MASE.), “**Gevgeli**’de Necmiye’m” (LAH.), “**Leskofça**’da Asker Hamza” (LAH.), “Aman **Yemen** şanlı da **Yemen**” (AYŞDY.), “**Vardar Ovası**” (VO.), “**Maya Dağ**” (MD.), “**Şar Dağı**’ndan kalkar kazlar” (VO.), “Yol ver **Bulak** yol ver kardaş” (YVB.), “**Vardar nehirin**” (ÜG.), “**Tarabuluz** kuşanmış o nazık ta beline” (SSS.), “**Serova**’nın kızları” (SK.).

4. 6. Mesken ve Mimari Yapılar

Mesken ve mimari yapıların incelendiği bu bölümde, *bağ, bahçe, bina, kule dış yapıyı; konak, çardak, şadırvan, avlu* gibi dönemin mimari yapısı ile *meyhane, askeriye mektebi*, kışla gibi sosyal hayatı tanımlar nitelikte olan yapı isimleri karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda mezar gibi dini hayatı tanımlayan isimlere de rastlanmıştır.

“Açtım **bahçe** kapısını meyvam oturmuş” (MASE.), “Ben ölürsem **mezarımı**, Yol başına kazsınlar” (ŞB.), “Karşın **çeşme** sıkılma” (LAH.), “**Askeriye mektebinde** aman” (AH.), “Etrafımız hep **dağlar, Çayır çimen ve bağlar**” (ABG.), “**Dağlar taşlar ovalar**” (ABG.), “Kanlı **kulelerde** sen yerlisin” (MASE.), “Bir **evler** yaptırdım ah ninem hey, sazdan samandan” (ŞD. II), “**Meyhaneye** girdin mi” (TVM.), “**Bina bina** mori Şazo” (KGŞ.), “İlk yaz olur aman atler gider **çayıra**” (İYO.), “Ne bir **adaya** yanaşır ne bir **iskele**ye konar” (BAG.), “**Bademlikte** vardır evimiz beyim aman aman” (SSS.), “Ah **yeşillikte** otururken” (BV.), “Bizim **konaklara, Yüksek çardaklara**” (KGŞ.), “**Orman bağlarına**” (KG.), “**Çay kenarında** gezdim doya doya” (EGG.), “Bir **pınar** kazdırdım urgan yetişmez” (BEY.), “**Şadırvan** olsam akayım” (ŞOA.), “Bülbül uçmuş konmuş bizim **avlu**ya” (DT.), “Oh İzmir kışlasında” (SY.).

4. 7. Kişi İsimleri

Bu başlıkta, türkülerde geçen kişi isimlerine yer verilip tamamının Türk isimlerden oluştuğu görülmektedir. Örneklerde *Şaziye* isminin kısaltılmış hali olan *Şazo* olarak geçtiği görülmektedir.

“Kalk gidelim mori **Şazo**” (KGŞ.), “Gideyim de dilber **Hüseyin** aman selamını vereyim” (DH.), “Ah ninemin **Ali** yazıcısı” (ŞD. II), “Aman mari **Necmiye**’m” “Canım **Hamza** can **Hamza**” (LAH.), “**Mamure** gibi kız bulunmaz” (NSN.), “Aman **Hüseyin** dilber **Hüseyin** aman” (AH.), “**Naile**’m

dünyada yâr olmaz mı“ (Cİ.), “Nasıl ayrılacayis **Ayşe** kızkardaş” (AKP.), “**Şazine**’m yollarda aglar” (GGT.), “**Aslı** bana bağışlamış” (GGT.).

4.8. Lâkap ve Unvanlar

Türkülerde kullanılan lâkap ve unvanlar arasında genel olarak *bey* ve *ağa* gibi isimlerin ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır.

“**Hünkâr** kızı sen aller giy aman” (EK.), “Ali **beg** ovarda” (KGŞ.), “Beni **agom** begenmemiş” (MMBE.), “İdriz **bey** hovarda” (KGŞ.), “Hep **agalar beyler** validem” (GGT.), “Leskovça’da **asker Hamza**” (LAH.), “Ben da bir **şah evladiyim**” (NSN.).

4.9. Meslek İsimleri

Türkünün yakıldığı dönemin sosyal yapısına ışık tutan unsurlardan biri de icra edilen mesleklerdir. Türkülerde, toplumda önemli bir rol oynayan *doktor*, *lokman*, *cerrah* ve askerî meslek isimleri olan *komutan*, *binbaşı*, *asker* gibi kelimeler tespit edilmiştir.

“**Cerrah** gelmiş yaraları bağıyor, Söyle **doktor** söyle ölecek miyim” (Cİ.), “Açma **paşam** kollarını üşürsün” (SY.), “**Askerleri** çağırıyor” (KÇ.), “Ben bir **çoban** idim beyim” (YVB.), “**Komutanla** utanma” (LAH.), “Çağırmanın **binbaşılar**” (KÇ.), “**Simitçiler** satar simidi beyim aman aman” (SSS.), “**Kirazçılar** satar kirazi beyim aman aman” (SSS.), “**Lokman** gelse o bulamaz” (HG.), “Rubalari günderdik **terziye**” (GKTBSİ.).

4.10. Akrabalık İsimleri

Akrabalık isimlerinin incelendiği bu başlıkta, türkülerin çoğunda anne ve baba isimleri diğer isimlere kıyasen ağırlıkta olmakla birlikte diğer akraba isimleri olan eş, gelin, güveyi, kayın, valide gibi kelimeler de yerini almaktadır.

“**Anam** yok ki derdimi katlıyam” (DT.), “Ben **annemden** ayrılamam” (VO.), “**Annesi** der ki ben veremem, **Evladıma** ben kıyamam, **Babası** der ki ben veremem, **Yengesi** der ki ben veririm” (VSB.), “O hayin **babana**” (KG.), “Şaşırmışım hey **kardaşlar** dosta giden yolumu” (DH.), “Nasıl ayrılacayis **Ayşe kızkardaş**” (AKP.), “Hep agalar beyler **validem**” (GGT.), “Efendimi vuran **kaynımdır** oy” (TVM.), “Bir evler yaptırdım ah **ninem** hey” (ŞD.II), “Ad etmişim vad etmişim **gelin** olamam” (AEVE.), “**Gelin** ile **güvegi** görüşür” (İKGÜ.), “Ben annemin bir **kızıyım**” (VO.), “Ah beni vuran kendi **eşim**” (BV.), “**Hanım** çıkmış merdivenin başına” (Cİ.).

4.11. Hayvan İsimleri

Çalışmada bölgeye ait ayrıntılı bilgi edinme amacıyla incelenen kültürel unsurlar arasında doğal yaşamın bir parçası olan hayvan isimlerine de yer verilmiştir. Farklı hayvan türlerinin yer aldığı türkülerinde “kumru” nun yöresel ağızda “kumri” olarak söylendiği görülmektedir.

“Çifte üter **kuşlari** oy” (TVM.), “Garip **bülbül** gibi feryat efendim edeyim” (YSO.), “**Koyun kuzu** meliyor” (ABG.), “**Geyiksiz** yaşanılmaz hiç burda” (ÂT.), “Öter bir **ceylan kuşu**” (AH.), “Atım olsa ben oraya varayım varayım” (EDR.), “**Bülbüller** konar geçer” (HG.), “Kara **karga bülbül** olmaz” (NSN.), “İki **kumri** gelmiş ütüşür” (İKGÜ.), “**Turnanın** Türküsü” (TT.), “Ben bu dağın **kurdu** idim egigem” (KD.).

4.12. Bitki, Ağaç, Çiçek İsimleri

Bu bölümde, türkülerde geçen bitki, ağaç, çiçek isimleri tespit edilerek bölgede yetişen bitki türleri konusunda bilgi edinilmektedir. Bunların arasında *gül*, *menekşe*, *sümbül*, *badem çiçeği* gibi çiçeklerin sıkça kullanıldığı, *söğüt dallarının* yöresel ağızda *süğüt dalleri* olarak söylendiği görülmektedir.

“Her bir **çiçek** bahariyle” (BG.), “**Gül fidana** benzetmişler aman” (AH.), “Kızların **goncası**” (ŞD.II), “Ah mor **menekşem**” (MM.), “Boyun eğmiş **dali** ilen **sümbüllere**” (MM.), “Bir evler yaptırdım ah ninem hey, **Sazdan** samandan” (ŞD.II), “Senin **selvi** boyunu” (AH.), “Ayağıma **tiken** battı **gül** sandım” (DT.), “İlk yaz olur aman açar **badem çiçeği**” (İYO.), “Yeşil **çimen** yaza benzer” (YÇYB.), “Bindim **süğüt dallerine**” (YÇYB.), “**Ota** koyvermedim koyunu, Yerden bitişen **filize** benzettim boyunu” (YVB.), “İki kumri gelmiş **bugday** arar” (İKGÜ.).

4.13. Gök Cisimleri

Türkülerde sevgiliye olan sevginin büyüklüğü *dünya* kelimesiyle tasvir edilirken sevgilisiz geçen gecelerin karanlık olduğu *ay*, *bulut*, *yıldız* gibi kelimelerle dile getirilmektedir.

“**Dünya** kadar yârimsin” (LAH.), “Ülker **yıldız** niçin kalkmaz dumanın” (YD.), “**Ay buluta** giriyor gözüm görmüyor” (ABG.).

4.14. Coğrafi Şekiller

Türkülerde yer alan *dağ*, *bağ*, *ova*, *nehir* kelimelerinden bölgenin dağlık ve yeşillikten oluşan bir coğrafi yapıya sahip olduğuna dair bilgi verilmektedir.

“Etrafımız hep **dağlar**, **Çayır** çimen ve **bağlar**” (ABG.), “**Çay** kenarında gezdim doya doya” (EGG.), “**Dağlar** taşlar **ovalar**” (ABG.), “**Yol** güründi aman aman” (EG.), “Bir **pınar** kazdırdım urgan yetişmez” (BEY.), “Vardar **nehirin**” (ÜG.), “Ah **yeşillikte** otururken” (BV.).

4.15. Yiyecek İsimleri

Üsküp türkülerinde geçen yiyecek isimlerinin incelendiği bu bölümde, meyve ve sebzelerden *üzüm*, *kiraz*, *biber* ile *simet*, *tuz*, *ekmek*, *ceviz*, *şeker*, *bal* gibi yiyecek isimlerine rastlanmıştır. Türküde geçen “biber” kelimesi yöresel ağızda “büber” olarak söylenmektedir.

“**Meyvalar** direk ister” (KYA.), “Toplayalım birer sepet **üzüm**” (KG.), “Üzlemişisen ye şol **bal**” (LAH.), “Serova’da **büber**” (SK.), “Kirazçılar satar **kirazi** beyim aman aman, Simitçiler satar **simidi** beyim aman aman” (SSS.), “Çok **tuz ekmek** yedim” (GGT.), “**Ceviz** idim kopardılar dalımdan” (Cİ.), “**Şekeriyle bal** olur” (AK.).

4.16. Maden İsimleri

Türkülerde adı geçen değerli maden olarak başta *altın* ve *elması* görmekteyiz. Bundan başka *demir*, *çelik* gibi madenler de türkülerde yerini almıştır. *Elmas* kelimesi yöresel ağızda *elmaz* olarak söylenmektedir.

“Belinde elinde **altın** terazi” (SSS.), “Dağı **taş**ı aşa aşa” (BG.), “Kulağında **elmaz** küpe” (BG.), “**Demirden** yürek ister” (KYA.), “**Çelik** pala pas mi tutar” (KÇ.).

4.17. Para Birimi, Sayı / Miktar Belirten İsimler

Aşağıda verilen örneklerden de görüldüğü üzere Üsküp yöresinde para birimi olarak lira ve gümüş madeni para (akçe) kullanılmıştır. Sayılar ve miktar belirten isimlerde farklı sayıların kullanıldığı görülmektedir.

“Ben annemin **bir** kızımı” (VO.), “Bir yiğide **iki** kız çok mu” (NSN.), “Uydurmuşsun **üç beş** ahbap kendine” (NGMM.), “Saadi var **beş** liralık” (TT.), “**Yedi** kese akçe verdiler” (GGT.), “**On** gicelik yeme vereyim” (NSN.), “Henüz girmiş **on üç on dört** yaşına” (Cİ.), “**Yetmiş iki** düşman kızları hey” (ŞD.II), “Kızım seni aman **bin** gazayle sevmişim ah” (KS.), “Ben yanında **beş bin** liralık” (TT.), “Keserim **çifte** kurban” (TVM.), “Ayleme güzelim gülmeyesin aman bir zaman ah yârim **çok** zaman” (KS.), “**Her bir** çiçek bahariyle” (BG.), “Aman paşam **pek** yosmasın aman” (AK.), “Kendisi etmes **beş paralık**” (TT.), “**Bir bir** saydım ağam **yedi** yıl olmuş” (MASE.), “Güvegiden anıma **deste dest**e gül gelir” (İKGÜ.).

4.18. Zaman Belirten İsimler

Bu bölümde, zaman belirleyici unsurlar olarak *gün, gece, sabah, akşam* gibi kelimeler kullanılmıştır. Türkülerde yedi günlük dönemi tanımlayan *hafta* kelimesinin Farsça *hefte* olarak kullanılmış olması dikkat çekicidir.

“**Bugün** dersin **yarım** dersin, Bir **gün** kalır eylenirsin” (GGT.), “Bu karanlık **gece**ler benim” (ABG.), “**Hefte** geçmez olur düğün” (MAU.), “Yedi **yıl** gurbede gideyim validem dediler” (GGT.), “**Sabah sabah** beyim çıkmış küskün küsküne” (SSBÇ.), “**Akşam akşam** yandırılım mumları” (SSBÇ.).

4.19. Yön İsimleri

Türkülerde geçen yer ve yön belirleyici isimler arasında *gurbet elin arasında, şu dağın başında, sol yanıma* gibi ifadeler rastlanırken *sağ* belirtecinin yöresel ağızda *sag* şeklinde söylendiği görülmektedir.

“**Sagıma soluma**” (ŞB.), “**İçine** girilmez ah ninem hey” (ŞD.II), “**Ardına** ben çil biçeyim, **Ardında** çili yoktur” (NSN.), “**Altım** çamur, **Üstüm** yağmur aman aman” (EG.), “**Karşın** çeşme sıkılma” (LAH.), “Çay **kenarında** gezdim doya doya” (EGG.), “Gurbet elin **arasında**” (GGT.), “Buldum **orta** oyunu” (AH.), “Şu dağın **başında** yatan evliya” (DT.), “Yol **başına** kazsınlar” (ŞB.), “Hanım çıkmış merdivenin **başına**” (Cİ.), “Ah **sağ yanıma** vurdi da bıçak, **Sol yanıma** gitti da isicak” (BV.), “Ölürüm gayren **ucunda** aman” (AK.), “Alepe’in **etrafı** dağlar” (GGT.).

4.20. Organ İsimleri

Sevgiliye karşı beslenen duygular, kavuşamamadan kaynaklanan sitemkâr haykırımlar dile getirildiğinde ve sevgilinin güzelliği tasvir edildiğinde genel olarak organ isimlerine başvurulduğunu görmekteyiz. Bunların arasında *kaş, göz, kalp, yürek* gibi kelimeler ilk sırada yer almaktadır.

“Benim yârim kara **gözlü**” (VO.), “Efendimin sağ **gözüyüm**” (VO.), “Kara **kaşlı** kara **gözlü**” (ÜK.), “Uyan ey **gözleri** mestan efendim sen uyan” (YSO.), “Gitme sakın gitme yârim aman, biz düşeriz **dillere**” (AK.), “Açma paşam **kollarını** üşürsün” (SY.), “Kına koymuş **ellerine**” (YÇYB.), “Al **yanağı** kara benli a a a” (ÜK.), “Üsküp kızı kıvrak **belli**” (ÜK.), “Senin selvi **boyunu**” (AH.), “**Saçın**

sürünsün, Aç beyaz **güksünü**” (YDY.), “Ben garibim kimse bakmaz **yüzüme**” (DT.), “**Kalbimi** çaldı seba seharda” (ÂT.), “**Gönül** vermiş ellere” (MM.), “**Ağziyle burnuyla** kendine uymuş” (MASE.), “**Başım** yastıktadır **kulağım** seste” (ÖB.), “Atma **kirpiğin** okunu yere düşer zayi olur, yere düşer zayi olur” (AK.), “**Saçın** sürünsün” (YDY.), “**Ayağıma** tiken battı gül sandım” (DT.), “Ben basayım **bağrıma** taş” (MM.), “Can **ciğerden** ayrılıyor” (KÇ.), “**Yüreğimi** parçalar” (ABG.), “Ak **gerdandan** akan terler aman” (AK.), “Çek hançeri al bir **avuç** kanımdan” (NGMM.), “**Sakali** var torba gibi” (TT.).

4.21. Hastalık İsimleri

Üsküp türkülerinde hastalık isimlerinin genel olarak mecaz anlamda kullanıldığı görülmektedir. Türkülerdeki karşılıksız aşk, sevdiğine kavuşamama, çaresizlik gibi kavramların hastalık anlamı taşıyan kelimelerle ifade edilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Aşkından *yüreğine kan damlaması*, *âşıklığın belini bükmesi*, *yüreğinde sızı olması* gibi örnekler bunun bir göstergesidir.

“**Süzülüp** kaldım ben bir yanda” (ÂT.), “Yüreğime **kan damlar**” (ABG.), “**Ölürüm** gayren ucunda aman” (AK.), “Cerrah gelmiş **yaraları** bağlıyor” (Cİ.), “Yürü gelin anım yürü **aygın baygın**” (AKP.), “Yüreğimde var bir **sızı**” (ÜK.), “Ah bu aşıklık **belimi bükür**” (YÇYB.).

4.22. Dini İsimler / Unsurlar

Üsküp Türkleri siyasi, coğrafi, etnik, ekonomi açısından karşılaşmış oldukları zorluklara rağmen başta dilleri olmak üzere din ve kültürüne sahip çıkarak milli kimliklerini korumayı başarmıştır. Dolayısıyla Üsküp Türkleri tarafından söylenen türkülerde de İslam dinine ait unsurların yer alması çok tabii bir durumdur. Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü üzere *vallahi*, *huri melek* gibi kelimelerin yanı sıra *Hak – Teâla*, *Bâr-i Hüdâ* gibi Osmanlı Türkçesi terimlerin kullanılması dikkat çekicidir.

“**Vallahi** var gönlüm sende” (MAU.), “Ne diyeyim **Mevlâ**’ya” (DT.), “Ben ölürsem **mezarımı**” (ŞB.), “Benden bulmayasın **Hak**’tan bulasın hey” (BMD.), “**Ahım** tutarsa dilendirir” (BG.), “**Halâl** et Alebistan” (GGT.), “Çün **haktala** emri böyle imiş şimdi halim pek yaman” (DH.), “Dilerim **Bâr-i Hüdâ**’ye aman aman” (MM.), “Ele çirkin bana **huri melektir**” (BMD.), “Gitti yerde **hayır görsün**” (VSB.), “Benim için **yas** mi **tutar**” (KÇ.), “Şu dağın başında yatan **evliya**” (DT.).

4.23. Atasözleri, Deyimler, Özdeyişler

Türkülerde atasözü, deyim ve özdeyişlerin kullanımı sıkça karşımıza çıkmaktadır. Özellikle aşk ve ayrılık konulu içeriklerden oluşan türkülerde deyimler ön plana çıkmaktadır.

“Ben **dükeyim kan ilen yaş**” (MM.), “Yüreğime **kan damlar**” (ABG.), “Hain sen **kal ellerilen** aman aman” (MM.), “**Kalbimi çaldı** seba seharda, **Kalbim yıkıldı** seba seharda” (ÂT.), “**Halallaştım** ben gürüşüm” (GGT.), “**Yandım yâre**” (TT.), “Gördüm seni **oldum deli**” (ÜK.), “Aşk dediğim bir **ateşten gömlektir** hey, Başımıza dönen **çarkı felektir** a canım” (BMD.), “**Demirden yürek** ister” (KYA.), “Olasın da benim **gönlümü** alasın hey a canım” (BMD.), “Sana ben **kul olayım**” (AH.), “Benim **can ciğerimsin**” (LAH.), “Sevdiğimden **ayrı düştüm** egigem” (KD.), “Elimden aldılar yâri” (MAU.), “Seni **vermem ellere**” (ŞB.).

4.24. Söz Sanatları

Üsküp türküleri değerlendirildiğinde kullanılan yalın ve anlaşılır bir dilin yanı sıra söz sanatlarına da yer verildiği tespit edilmiştir. Bunların arasında *kâhküllerin perişan olması*, *dağların şen olması*, *garip bülbül gibi feryat edilmesi* gibi örneklerden mübalağa, teşhis ve teşbih gibi söz sanatlarına başvurulduğu görülmektedir.

“**Yanık ölmüş desınler**” (ŞB.), “**Boyun eğmiş dali ilen sümbüllere**” (MM.), “**Kızım senin aman kâhküllerin perişan ah**” (KS.), “**Rüzgârlar ruhumu okşarken o akşam**” (EGG.), “**İşledim aşk teliyle ipek oya**” (EGG.), “**Benim bu divane gönlüm ateşe düşmüş yanar**” (BAG.), “**Bindim aşkın gemisine aman ne ucu var ne kenarı**” (BAG.), “**Ötme bülbül efkârım var tutuşur**” (SY.), “**Şen olmuştu yine dağlar**” (GGT.), “**Kaldır dağlar dumanını**” (KD.), “**Sinem dağları yakayım aman**” (ŞOA.), “**Bagrım taş oldu**” (ÖBÖ.), “**Garip bülbül gibi feryat efendim edeyim**” (YSO.).

4.25. Yöresel Kelime Kullanımı / Yerel Söyleyişler

Aşağıda verilen örnekler Üsküp türkülerinde yer alan yörede kullanılan kelimeler ile söyleyişlerden oluşmaktadır.

sag < sağ; asta < hasta; ike < iken; dallere < dallara; alacis < alacağız; güksünü < göğsünü; anım < hanım; üter < öter; aylesin < ağlasın; bagrım < bağrım; eyal < hayal; hefte < hafta; isicak < sıcak; ago < ağa; ülü < ölü; gönül < gönül; yalı < yazma; halallaşmak < helalleşmek; Haktala < Hak – Teâlâ; elmaz < elmas; güzi < gözü; süle < söyle; bük’ < büyük; süğüt < söğüt; ramet < yağmur; ovarda < hovarda; divid < divit; yegidi < yiğidi; büber < biber; oyandır < uyandır; gicelik < gecelik; iflade < iflah; kümür < kömür; uyki < uyku; sağuk < soğuk; filcan < fincan; hay < hadi; alki < halkı; payton < fayton; vad < vaad;

4.26. Hitap ve Ünlem Belirten Sözcükler

Bir durum karşısında sevinme, korkma, şaşırma, öfkelenme, acıma, heyecanlanma gibi duyguları bildiren ifadeler ile birine seslenme gibi hitaplar Üsküp türkülerinde *hey*, *ah*, *aman*, *oh*, *be* örnekleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca yöresel ağızda sıkça kullanılan *abe*, *bre* sözcükleri ile *more*³, *mori*⁴, *muri* gibi erkek ve kadına yönelik hitap örneklerine de rastlanmıştır.

“Ben mi dedim sana güzel olasin **hey**” (BMD.), “Bir evler yaptırdım **ah** ninem **hey**” (ŞD. II), “**Ah** emir kızı **aman aman**” (EK.), “Kıyma **be** aşnam bana yazık değil mi aşnam değil mi” (ANBHH.), “Gütürelım **abe** Şazo” (KGŞ.), “Toplayalım **mori** Şazo” (KGŞ.), “Hay gidelim **muri** Şazo” (KGŞ.), “Ben gelemem **more** aga” (KG.), “**Oh** sabah yeli hep yellerin şahısın” (SY.), “Korkarım **bre** ago” (KGŞ.).

4.27. Yabancı Kelime Kullanımı

Çalışmada yer alan türkülerde kullanılan yabancı kökenli kelimelerin Türkiye Türkçesinde kullanılan Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Moğolca kökenli kelimelerin çoğunu oluşturduğunu

³ more: ünlem Mk. erkeğe hitap sözü, <http://drmj.eu/search/%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B5>

⁴ mori : ünlem Mk. kadına hitap sözü

<http://drmj.eu/search/%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B8/%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82>

görmekteyiz. Bölgede hâkim olan Makedoncanın türkülere etki etmediği Üsküp Türklerinin dillerine ne denli sahip çıktığını da bir şekilde ortaya koymaktadır.

düşman (Far.) (ŞD. II), **hasret** (Ar.) (YSO.), **bülbül** (Far.) (YSO.), **ruha** (İta.) (GKTBSİ.), **payton** < faeton (İta.) (AEVE.), **tulumba** (İta.) (GKTBSİ.), **kalp** (Ar.) (ÂT.), **çeşme** (Far.) (LAH.), **mektup** (Ar.) (AH.), **ceylan** (Moğ.) (AH.), **dost** (Far.) (ÂT.), **doktor** (Fr.) (Cİ.), **perişan** (Far.) (KS.), **sümbül** (Far.) (MMBE.), **yâr** (Far.) (DT.), **Hünkar** (Far.) (EK.), **gazi** (Ar.) (EG.), **dilber** (Far.) (HG.), **Mevlâ** (Ar.) (İYO.), **nahn** (Ar.) (KGŞ.), **iskele** (İta.) (BAG.), **pala** (İta.) (KÇ.), **karavan** (İng.) (KÇ.), **asker** (Ar.) (LAH.), **dünya** (Ar.) (LAH.).

5. Sonuç

Halk edebiyatı ürünleri toplumun milli, manevi, dini, toplumsal ve kültürel değerlerinin muhafaza edilmesini sağlayan önemli unsurlardır. Bu bağlamda önemli bir yere sahip olan sözlü halk edebiyatı ürünlerinden biri olan türkülerden de toplumsal kimliğe dair bilgi edinilmesi mümkün kılınmaktadır. Bu çalışmada Üsküp türkülleri, şekil ve konu bakımından sınıflandırıldıktan sonra metinlerde yer alan kültür unsurları ile birtakım ses özellikleri açısından incelenmeye çalışılmıştır. Türküllerin incelenmesi sonucunda kültür unsurları 27 başlık altında konularına göre tasnif edilmiştir.

Türkülerde geçen kültür unsurları, dünyanın dört bir yanında varlığını idame ettiren Türk toplum ve topluluklardan biri olan Üsküp Türklerinin türkülerinde yerel söyleyişlerin hâkim olduğu görülmekle birlikte kelime ile kültürel motiflerin özünün Türkçe ve Türk kültürüne dayandığını ortaya koymaktadır. Bunun da Üsküp Türklerinin ana dilleri olan Türkçeyi ve Türk kültürünü her şeye rağmen yaşatmaya devam ettirdiklerinin bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca tespit edilen kültür unsurlarının, yöresel kelime ve söyleyişlerin kayda geçirilip Türk toplumunun yaşam tarzı, duygu ve düşüncelerini gelecek nesillere aktarılması açısından son derece önem arz etmektedir.

Üsküp türkülerinde genel olarak aşk ve sevgi duyguları, sevgiliye güzel sözler, sevdiğine kavuşamama, ayrılık, hasretlik, gurbetlik, ölüm, kahramanlık gibi konuların ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir.

Türküler, bir milletin kültürel, tarihi, sosyal, coğrafi unsurlarını da yansıtan yaygın sözlü halk edebiyatı ürünlerinden birini temsil etmektedir. Türkü sözlerindeki “Şişova deresi ah ninem, taştan geçilmez”, “Vardar akar hızlı hızlı, Kenarları karlı buzlu” gibi örneklerden bölgenin coğrafi yapısı hakkında bilgi edinme imkânı bulmaktayız. “Leskofça’da Asker Hamza” türküsü bölgeye ait dönemin idari yönetimine ışık tutmaktadır.

K. Makedonya’daki Türk halk edebiyatı kökleri çok eskilere dayanan zengin bir kültürel çerçeve içerisinde asırlar boyunca gelişerek günümüze kadar gelmeyi başarmıştır. Sözlü halk edebiyatı ürünlerinden biri olan türküler, bu bölgede yaşayan Türk toplumunun tarih, sanat ve kültürüne ışık tutmakla birlikte toplumun yaşam tarzı ile düşünce dünyasını da yansıtan önemli bir edebi tür olarak karşımıza çıkmaktadır. İçinde birçok duyguyu barındıran, ahenkli söyleyişlerle dillere dolanıp zihinlere yerleşen türküler, geçmiş ile bugünü birbirine bağlamaktadır. Yeni nesillere zengin bir miras olarak bırakılabilmesi için bu kültürel hazinenin muhafaza edilip canlılığını korumasına çaba gösterilmelidir. Çalışma, türkülerde yer alan kültür unsurları ile yeni çalışmalarla

gün yüzüne çıkarılacak unsurların kayda geçirilip iyi bir arşiv oluşturulması açısından önem arz etmektedir.

Kısaltmalar:

Ar.	Arapça
Far.	Farsça
Fr.	Fransızca
İng.	İngilizce
İta.	İtalyanca
Moğ.	Moğolca
vd.	ve diğerleri

Türkü İsimlerinin Kısaltmaları:

ABG.	Ay Buluta Giriyor
AEVE.	Ad Etmişim Vad Etmişim
AH.	Aman Hüseyin
AK.	Atma Kirpiğini
AKP.	Alın Kızlar Postekiye
ANBHH.	Ah Ne Bakarsın Hayin Hayin
ÂT.	Âşğın Türküsü
AYŞDY.	Aman Yemen Şanlı da Yemen
BAG.	Bindim Aşkın Gemisine
BEY.	Bir Evler Yaptırdım
BG.	Bulut Gelir
BMD.	Ben Mi Dedim
BV.	Beni Vurdular
Cİ.	Ceviz İdim
DH.	Dilber Hüseyin
DT.	Dertlinin Türküsü
EDR.	Es Deli Rüzgâr
EG.	Ey Gazılar
EGG.	Elâ Gözlerin Gördüğüm
EK.	Emir Kızı
GGT.	Gurbetteki Gencin Türküsü
GKGA.	Giy Kapudi Gelin Anım
GKTBSİ.	Gelin Kızlar Tulumbada Bir Su İçelim
HG.	Hep Güzeller
İKGÜ.	İki Kumri Gelmiş Ütüşür
İYO.	İlk Yaz Olur
KÇ.	Karavanlar Çalıyor
KD.	Kaldır Dağlar
KG.	Kalk Gidelim

KGŞ.	Kalk Gidelim Şazo
KS.	Kızım Seni
KYA.	Kar Yağar Alçaklardan
LAH.	Leskofça'da Asker Hamza
MASE.	Manastir'den Ağam Sen Evlisin
MAU.	Mendilimin Aman Uci
MD.	Maya Dağ
MM.	Mor Menekşe
MMBE.	Mor Menekşe Boyun Eğmiş
NGMM.	Ne Giyersin Mor Mintanı
NSN.	Ne Sorarsın Nereliyim
ÖB.	Ötme Bülbül
ÖBÖ.	Ötme Bülbül Ötme
SK.	Serova Kızları
SSBÇ.	Sabah Sabah Beyim Çıkmış
SSS.	Simitçiler Satar Simidi
SY.	Sabah Yeli
ŞB.	Şaki Bülbül
ŞD.	Şişova Deresi
ŞD. II	Şişova Deresi II
ŞOA.	Şadırvan Olsam Akayım
TT.	Turnanın Türküsü
TVM.	Trabzana'ya Vardın Mı
ÜG.	Üsküp Gelini
ÜK.	Üsküp Kızı
VO.	Vardar Ovası
VSİ.	Varın Sorun Babasına
YÇYB.	Yeşil Çimen Yerde Biter
YD.	Yıldız Dağı
YDY.	Yürü Dilber Yürü
YSO.	Yâr Sabah Olsun
YVB.	Yol Ver Bulak ⁵

⁵ Çalışmada yer alan türkü metinleri kaynak kitapların yanı sıra Feyhan Ruşid'in Üsküp'teki Türklerin Somut Olmayan Kültürel Mirası isimli doktora tezinde de yer almaktadır.

Kaynaklar

- Bingöl, B. (2013). *Makedonya Türklerinin Türküleri Üzerine Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Boratav, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, (Birinci Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi
- Elçin, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*, (Sekizinci Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hafız, N. (1989). *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- H
- İlimsever, H., Ağanoğlu, H. Y. (2010). *Arka Bahçemiz Üsküp (Örf, âdet, gelenek, dil, deyimler, atasözleri, tekerlemeler, mâniler hatıralar)*, (Birinci Baskı), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayını.
- Nuş, A. (1988). *Rumeli Türküleri*, Priştine: Tan Yayınevi.
- Oğuz, nM. Ö. vd., (2014). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (On Birinci Baskı), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ruşid, F. (2022). *Üsküp'teki Türklerin Somut Olmayan Kültürel Mirası*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Edirne

İnternet kaynakları:

Türk Dil Kurumu: <https://sozluk.gov.tr/>

Дигитален речник на македонскиот јазик:

<http://dmj.eu/search/%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B8%D0%BA>

0

8

)

,

M

a

k

e

d

o

n

y

a

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2025, Yıl 13, Sayı: 41

Issn: 2147-8872

T

ü

r